

"Minden nemzet, mely elmúlt
kora emlékezetét semmivé teszi,
vagy semmivé lenni hagyja,
saját nemzetét életét gyilkolja meg."

/Kölcsey/

Múltunk kellő ismerete hozzásegít jelenünk jobb megértéséhez és
jövőnk biztosabb megtervezéséhez.

Ennek a gondolatnak a jegyében kezdtünk el foglalkozni kettő
évvel ezelőtt a címadó témával.

Eleinte könnyűnek látszott a kérdés, de minél mélyebbre ástunk,
minél messzebb kerültünk az összefüggések vizsgálata során, de-
rült ki: nagy fába vágtuk fejszénket. Újabb és újabb adalékokra
bukkantunk, melyeket el kellett helyezni a könyvekből, a hely-
béli időséktől és a személyes tapasztalatok alapján szerzett
ismeretek rendszerében.

Ha teljességre törekedtünk is, menet közben rájöttünk: lehetet-
len. Múltra vonatkozó ismereteink - ha viszonylag behatárolt
korról vagy is szó - állandóan bővíthetők. Hogy egy adott hely-
ség - esetünkben Zamárdi - lakói miként biztosíthatták és biz-
tosíthatják mindennapi kenyerüket, sok mindennek a függvénye.
Nemcsak az adott történelmi kor meghatározó; hanem a természeti
viszonyok, a korábbi múlt, talán ezzel összefüggésben a falu
erkölcsi normái. De sorolhatnánk egyéb tényezőket, amelyek ku-
tatása mind szerteágzóbbá tették munkánkat.

Szakköri tagjaink egy-egy részterületet választottak és éreztek
magukénak, de az egyeztetés, a szerzett ismeretek elhelyezése
az adott rendszerbe - sohasem maradt el.

Az eddigiekből az is következik, hogy a fejezetekre tagolt -
vagy inkább azokból összeállt - dolgozat szövege mennyiségileg
nem arányosan oszlik meg. De talán a különböző résztémáknak
mégis megfelelő arányban ...

Ezek a következők:

1. Természeti viszonyok
2. Népeség, társadalmi rétegződés
3. Munkaalkalmak a férfiak számára
4. A nők kereseti lehetőségei

1. TERMÉSZETI VISZONYOK

Zamárdi az északi szélesség $46^{\circ}52'$ és a keleti hosszúság $17^{\circ}56'$ találkozásánál, a Balaton déli partvidékén terül el. Keletről a síófeki, a kiliti, délről a balatonendrédi, nyugatról a körös-hegyi határ határolja, északon pedig a Balaton.

Területe: 9.142 kat.hold.

Lakóinak száma a 2 világháberú között 1.300 körül volt.

Zamárdi Külső-Somogy területén fekszik. Alapja pannon-tengeri üledék, melyre a harmadker végétől a pleisztocén közepéig folyóvízi homok és kavicsréteg, majd finom porból alakult kősz települt.

A Balaton vize tektonikus árokban gyűlt össze. Vizállása a pleisztocén végén a maiánál jóval magasabb volt, és mélyen benyomult a dombvidék közé. Az északnyugati és az északkeleti szél hatására a déli parton, így nálunk is túrzások /homokgátak/ keletkeztek, melyek mögött lagúnák alakultak ki. Ezek később elmosóaraszodtak, és berkeknek nevezték. /Szántódi-, Tóközi-berkek./ Ezeken a túrzásokon alakult ki később a berkek feltöltésén a mai fürdőtelep. Zamárdi mai felszínét a parti síkság, délebbre a szelid löszdombok alkotják, melyeket szélbarázdák tagolnak.

A dombélek vonulási iránya: észak-dél. A dombok északi fele hirtelen emelkedik ki a környezetből, míg délről lankás lejtésűek. A völgyek követik a dombok vonulási irányát. A keleti szélbarázdá - Kútvölgy - iránya először észak-dél, majd a falu alatt nyugatra fordul, és a Diászó zúgmedencében végződik. Nyugati mélyedés a szőlőlap, a Kőhegyen túl pedig a Komlós-kert. Ezen túl a szántódi mező, majd a Selyem-rét és Csikászó nevű, észak-dél irányú völgyek húzódnak. Zamárdi tengerszint feletti magassága 132-235 méter.

Éghajlata átmeneti jellegű. Érződik az óceáni /nyári esők/, a mediterrán /vényasszonyok nyara/, de uralkodó a kontinentális hatás.

A napsütéses órák száma évente: 2.000.
A januári középhőmérséklet: - 0,5 C°,
a júliusi középhőmérséklet: 21,6 C°.
Az évi hőingadozás 22,1 C°, a hőmérséklet évi átlaga: 10,7 C°.
A Balatonnak csak közvetlenül a part mentén van hatása a mikroklímára. Míg nyári estéken a Balaton-parton hűvös van, a faluban /dombon/ kellemes meleg.
Az évi csapadék mennyisége: 700 mm.
Gyakori az északi, észak-nyugati szél.
Zanárdi vízrajza szegélyes. Egyetlen, említésre méltó vízfolyása a keleti szélbarázdában csordogáló kút völgyi patak, mely a Balatonba ömlik. A szántódi és a tóközi berek vizét árok viszi a Balatonba.
Néhány szó a természetes növénytakaróról és az állatvilágról:
A berkekben nád, gyékény, sás, mecsári zsurló, gályahír, rétiboglárka, fűzfa a gyakori. A domboldalakat csenkeszek, nádperje, árvalányhaj, mezei zsálya borítják.
Erdői telepítettek. Gyakori fái: csertölgy, gyertyán, kóris, szil.
Nagyobb állatai az őz, szarvas, vaddisznó, mezei nyúl, róka, borz.
A berkekben vízimadarak - vadkacsa, vadliba, gének - éltek.
A II.világháberű után ezek eltűntek.

Felhasznált irodalom:

1. Pécsi-Sárfalvi: Magyarország földrajza
2. Pécsi-Sárfalvi: Somogy megye földrajza
3. Piller Dezső: Zanárdi község helynevei

2. NÉPESSÉG, TÁRSADALMI RÉTEGZŐDÉS

Jankó János a századfordulón megjelent, A balatonmelléki lakosság néprajza című könyvében ezt írja: „Semogy megyéből 16 község fekszik a Balaton mentén, valamennyinek törvényszéke Kaposváron van, valamennyi a 44. hadkiegészítő kerülethez, a XIX. honvédkie-
gészítő parancsnoksághoz és a 63. népfölkelési járásához tartozik.”
Zamárdiról az alábbi rövid monográfiát közli: „Kisközség, Endréd-
től 4,3 , a Balatontól 0,9 km távolságban, melyhez tartozik Szántód pusztája; 134 házzal, 898 lakóval, 8.424 kathold területtel. Van postahivatala, takarékpénztára, Szántód-pusztán vasúti állomása és táviró-hivatala, meg réve /Tihanyba/. Fürdő- és nyaralóhely. Birtokosai a Tihanyi Apátság és a község.

Nemzetisége: 3 német, a többi mind magyar.

Vallás: 864 rk., a XIV. századi plébánia 1785-ben lett restaurálva, a Boldogságos Szűz születésének lett felszentelve, patrónusá a Tihanyi Apátság, az anyakönyve 1785-tel kezdődik.

Az év. reformátusok száma 7, az ágostaiaké 5, mindkettő anyaegyháza Taben. van. A zsidók száma 22, Ádándhoz tartoznak.”

Ez hát Zamárdi község rajzolata 1890-ből.

Talán nem érdektelen visszapillantani a község újraterelítéséig, 1740-ig. Ekkor, a Grassó Vilebald, majd Lécs Ádoston tihanyi apátok jóvoltából mintegy 150 év után ismét státuszt nyert faluban 44 család írta alá az úrbéri szerződést. /A község törzslakossága ma is ezek leszármazottaiból tevődik össze./

Vallási viszonyaikat tekintve az erősen kálvinista színezetű tájon egyedülállónak mondható: valamennyien katolikusok.

Persze ez sem véletlen; saját birtokain az apátság nyilván nem az akkor még farkasszenet néző egyházak közt kétségbeesetten védekező református eklézsia erejét igyekezett növelni.

Ami a lakosság összetételében a nemzeti, nemzetiségi hovatartozást illeti, a többségi magyar mellett délszláv /Kránitz/, tót /Tráknyák/, lengyel /Matyikó/, német /Friesz, Stájer, Weber/ elemek találhatók.

Ezen idegen elemek asszimilációja a magyar többségben igen gyors lehetett, és ugyanilyen gyorsan ment végbe a később betelepülő idegenajkúak beolvadása is. Zamárdit egyébként a német tömegek későbbi betelepítése elkerülte. Az asszimiláció ez időben igen viszonylagos folyamat, de a nagyobb tömegű magyarság körében, még ha igazán jók is az identitást megőrizni hivatott körülmények, általában a 3., 4. nemzedék életében könnyörtelenül végbe megy.

Ami tót származást illeti, többnyire téves. Ezek a tótek ugyanis - s ez a zamárdiakra is érvényes - általában délszláv származásúak. Ez a helyzet például Lengyel-tóti őslakosságának jó részénél is, mint már Jankó is megjegyzi, mondván, hogy a századforduló idején beszélt még néhány öreggel, akik még most is „perfekt sokácek”. A török kiűzését követő restaurációs időszak társadalmi viszonyaira - már ami az újólag teljes alávetettségbe kerülő parasztság keserves körülményeit illeti - sok egyéb mellett még egy dolog volt jellemző. Hogy a rájuk váró kiszolgáltatottságot valamilyen képpon elkerüljék, sokan hivatkoztak nemzeti származásukra. A nagy matrikulában például a Krizzán családbeliek neve mellett gyakran ott látjuk a „nobilis” bejegyzést még a múlt század elején is. Ugyanígy a Kiss családban még a 30-as években is téma volt az „édeli” múlt. Hogy ez mennyit ért a valóságban, ma már nem tudjuk, de tény, hogy a Krizzának a falu legszebb helyén, a templom törszomszédságában, a Kissek pedig a falu végén kaptak helyet, és ez legalább is utal valamiféle kiemeltségre.

Zamárdi és Szántód lakóinak száma a bencés Osvaldus Bán szerint 1763-ban 284 lélek, valamennyien római katolikusok. A házak száma 46. /Ugyanekkor Eadréden 143 házban 903-an élnek!/
 Zamárdiban 1781-1800 között, nem egészen 20 év alatt 448 gyermek született.

A szülési kedv a 19-20. század fordulóján is töretlen, némely évben az 50-et is eléri, de ekkor már nagyon pusztítanak a járványok, s előfordul, hogy 10-12 gyermek közül csak 3-4 marad életben.

Amíg 1828-ban a lakosok száma 519, 1890-ben 898; 62 év alatt a növekedés 379 fő, 42 %-os.

Zamárdiban - még arányosan nézve is - kisszámú, nincstelen réteg alakul ki. És még ezek sem igazán nincstelenek. Tény, hogy a jobbmódúak még a 30-as években is zsölléreknek hívták az újszeriakat, de ezek között a „zsöllérek” között alig akadt olyan, akinek ne lett volna legalább 3-4 hold földje.

A társadalmi mozgás változásait figyelve, nézzük csak, mi történik, mi megy végbe Zamárdi lakosságának életében a századforduló környékén!

A jobbágyvilágnak immáron fél évszázada vége van, de a lakosság foglalkozási viszonyai alig változtak. Látszólag. Mert valójában vannak változások. Az első felbolydulást a vasút megépítése hozta. Szántódon kezdettől, tehát 1861-től megáll a vonat. Ezekben az években indul meg a javak piacra való termelése, illetve válik az folyamatossá. A paraszti világban ez amolyan felrázó hatású folyamat: az országban végbemenő fokozatos kapitalizálódás az évszázades formákba süppedt paraszti világot a váltás, a gyarapodás, a szerzés útjaira viszi. Megjelennek a vasekék, a vetőgép, a taposás helyett a járgányos masina, majd a cséplőgépek. A gabonát a disznókereskedők ellepik a falvakat. Messze földről, nagy herdókkal jönnek a kecsmáresek. A filexéra iszonyú pusztításai után Zamárdiban a telepített holdak száma 100-ról 33-ra apadt le. Még sokáig jó ára van a bornak, mert a meginduló építkezések körül sok a munkásember, növekedett a felvevő-képesség. Zamárdi is „fürdő- és nyaralóhely”-nek nyilvánított helység, bár a nyaralók többsége még a Nagy utca nádfedeles házaiban lakik, s bizony nem alhat délelőtt 10 óráig, mert már ötör durrogat a tehemes, kürtől a kanász, kommandírozza kutyáit a juhász. Az állatok iszonyú port vernek, be kell csukni az ablakokat. Ez bizony nem a Nagykörút, de a többség szívesen látja-hallgatja mindezt, hiszen ami bennszülöttek számára gond és nehéz törődés, az ő számukra romantika.

Közben pedig megindul a Balaton-part parcellázása.

Az apátság, érezvén az idők szelét, felszámolja a parti juhász-
tot, lebentja a révbeli nagy csikóistállót, s ezzel egyszersmind
elvenul a nagy vizek tájékaról.

A 20-as évek közepére Zamárdi hatalmasan megnő, Keszthely után
ennek van a leghesszabb partvonala, több mint 9 km.

A sokáig Magyarország Holt tengerének nevezett Balaton tehát
1000 esztendő ájultságából ismét feléled. /Tudjuk, a rómaiak
idejéten villák sokasága állt a parton./

Olyan kiváló „idegenek”, mint Szigeti János, dr. Margittay Richárd
és dr. Purebl Győző, kikről még életükben utcát neveznek el Zamár-
di belterületén, emelik fel az ismeretlenségből a környező fal-
vakat, hozzák be a magasabb kultúrát és technikát, számos új mun-
kalehetőséget is teremtve ezzel a környék népességének.

+ * + + + + + + + *

Zamárdi község közigazgatási területének lakossága 1908-ban:

=====

Lakott helyek: r.kat. ág.ev. ref. izr. vegyes házas

Zamárdi falu	785	.	3	5	1
Szántód	127	4	.	.	.
Tóköz	116	.	10	.	1
Cinege	10
Rév	29
Vasúti őrházak	27	.	17	2	.
Téglaégető	11

ÖSSZESEN: 1.105 4 30 7 2

=====

1890-től, tehát 18 év alatt a növekedés 113 fő. /Az 1908-as
adatekből kivettük Cinegét és Tóközt, mivel ezek akkor éppen
nem tartoztak Zamárdihoz./

A növekedés lelassulásának egyik jelentős oka a nagy gyermek-
halandóság. Egy másik ok: a nagyobb létszámú családok gyerme-
kei közül némelyek megindulnak a főváros felé. Gyárba vagy
inasnak kismesterhez, vagy altisztnek, szolgának, mint József
Attila írja.

Az együttélő emberi közösségekre minden időben jellemző volt a differenciálódás, még akkor is, ha nagyjából azonos körülmények, életlehetőségek között éltek is. A rétegződés már a 18. század közepén megkezdődött, és folytatódott az egymást váltó nemzedékek során.

Néhány példa a változásokra egy-egy családon belül:

1786-ban Balogh István, kinek a faluban 1 1/8-dal a legnagyobb telekrésze van, őse egy családnak, mely nem fejlődött nagy famíliává, s így, egészen a század közepéig megmaradt jómódúnak. A módosabbak közé tartozó Csehy család leszármazottai közt viszont egyaránt megtalálhatók a jómódúak és az egészen elszegényedettek.

Hajdu Jánosnak 1786-ban még 3/8-ad szeszziója van; egyetlen leszármazottja, Hajdu Ferenc, a 30-as években az egyik legszegényebb ember a Zsellérsor végén.

A Pacsiak, kiknek őse házas zselléreként szerepelt, szegény emberek voltak, de nem nyomorogtak. Szorgalommal, tehetséggel mindig teremtettek annyit, amennyi egy szerény létszint fenntartásához szükséges volt.

A „föld”, az élet alapja az értékrend csúcsát jelentette az új arcot öltő paraszti világban. Akinek van valami a talpa alatt, az biztosan áll. Különösen élessé vált ez a bizonyosság Trianon után, mikor az országnak egyetlen kincse a megmaradt, termőföld lett, s hosszú ideig az emberek búzában gondolkodtak.

Ha keményen dolgozott az ember, azt részben a létfenntartás ösztönétől vezérelve, részben vagyonának gyarapítása céljából tette. A példaként vett Pacsiak, bár szorgalmas emberek voltak, több más zamárdi családdal együtt megállapodtak egy bizonyos szinten, s életrendjükben nem vették azt a bizonyos pluszt, azt a gyilkos szemléletet, mely a felemelkedést jelenthette a „bőrnadrágosok” közé. /Zamárdiban a bőrbricsesz ugyan ritkaság volt, de erősen jellemezte mint viselet, például a balaton-szabadi nagygazdákat./

Zamárdiban a felfelé törekvés példaként említhetjük a Rezi, Halász, Friesz, Szarvas, Szabó családokat, kik vagy megtartották, vagy növelték a jobbágyvilágból áthozott birtokot.

Az együttélés és a rétegződés szempontjából nagyon érdekes a jobbágyság, majd az ezekből alakult szabad paraszti réteg és a pusztákon élő uradalmi béresek kapcsolata. A társadalmi különbség kezdetben a kétféle csoportosulás között szinte elenyésző. Nincs lényeges eltérés a megélhetési körülmények, a vagyoni helyzet között. A kiemelkedés a cselédek számára is adott, másrészt behatárolt a szabadabb jobbágyok számára. A múlt század 50-es, 60-as éveiben még gyakori a keresztkenés a zamárdi falusi „polgárok” és a szántódi béresek között. Házasedések is történnek közöttük. Lassan aztán elhalványodnak ezek a kapcsolatok, s a 30-as években a falubéli közösség és a „puszták népe” már társadalmilag nagy messzeségben él egymástól. Oda kiköltöző csak nagyon lecsúszott ember lehet, beköltöző pedig csak mesterember, pusztagazda, vincellér vagy hasonló, magasabb jövedelmű ember. A gazdasági cselédek az agrárvilág alsó szintjén tanyáznak, a béres szónak megalázó, pejoratív értelme van.

Mégis: Szántódon gazdasági cselédnek lenni rangot jelentett. Ezen a pusztán már valóságos cseléd-dinasztiák éltek, kiknek ősei 100-150 évvel ezelőtt költöztek a pusztára. Ők már szinte szerzett jogokkal élve, valósággal magukénak tekintették a gazdaságot, s a vezetők is jobban megbecsülték őket. Szántód, a szántódiaké maradt egészen az országos birtokbavételig. Az egykori cselédek leszármazottai ma már ismét beházasednek a zamárdi családokba. Az újjak, melyek egykor eleresztették egymást, most újra összefonódnak. Egymásra talált, megnőtt, felnőtt a közösség...

Az 1908-as Canica Visitatie jegyzőkönyvéből, melyet a zamárdi plébánián vettek fel:

„A nép érzelmi- és gondolatvilága nem áll az ~~1891~~ 1891-ik can.vis. alapján; socialis természetű mozgalom gyúrta azt már át ...”

A nép érzelmi- és gondolatvilágára a vizitáló egyházi emberek odafigyeltek. A zamárdiak sohasem voltak éppen „rebellis” beállítottságúak, de már a jobbágyvilágban sem lehetett őket jogaiktól kedv szerint megfosztani.

Szabadköltözésű jebbágyok lévén, nagyobb sérelmeik idején hamar...
 kijelentették: „Ha ... Urunk Nagysága ... rajtunk nem könyörül ...
 inkább egy lábíg fölkelünk és más uraság szárnya alá menünk.”
 /Lécs apát halála után, 1760-ban Salghó főapáthoz írt levelükből./
 Ami a valláshez való viszonyukat illeti, az általában pozitív
 volt, de térdet hajtani csak a templomban szerettek. Bűszkeségük-
 ben nem hagyták magukat megaláznai; erről számos történet, epizód
 tanúskodik.

A két világháború közötti derékhad természetében, szokásaiban
 már sokban különbözik az előző nemzedékektől. Mint a Canóca
 Visitatio idézett feljegyzése is sejteti, az országos méretű
 szocialista mozgalmak a század elején, majd 18-19-es forradalom
 mély nyomokat hagytak a lelkekben.

A 20-as évek második felében már érezhető volt valamiféle fel-
 lendülés. Akkor épültek Zamárdiban a sok nádtetős között az első
 szép, modern parasztházak, majd a nagy válság után a középületek:
 új községháza, messze földön híres kultúrház, hősök kápolnája,
 végül a nádfedeles helyében nagy, tágas iskola.

Hihetetlen ellentmondások között zajlik az élet a 30-as években.
 Miközben az évtized közepétől ismét egy általános elszegényedés
 kezdődött, az építkezések új lendületet vettek Zamárdiban.

Ki hiáné, hogy az akkori Fő utcán 5 belt is van /Katus, Kriensier,
 Komor, Fischer, Liös/, két hentesüzlet /Hencz, Magyar/, s újabb,
 hasonló üzletek a telepi részen. Nézzük a statisztikát az 1932.
 év adataival!

„Zamárdi.

Nagyközség. Hozzá tartozik Szántód pta, Tóköz pta, Szántód vas.
 áll., Szántódrév.

Lakosság száma: 1398. Színmagyar. Rom.kath.: 1385, ref.: 8, izr.:5.
 Házak száma: 416. Területe: 9314 kh. Vas.áll.: helyben, megálló
 /Z.felső: 2,5 km/. Szállás: Balaton szálloda, Magyar-féle vendég-
 lő, Keszthelyi Pál vendéglő. Posta: helyben. Táv., Tel.: Szántód.
 A világháborúba bevonult katonák száma: 264, a hősi halottaké: 45,
 a hadiözvegyeké: 10, hadiárvaké: 6. A hősi halottak emlékére a
 temetőben egy kápolnát emeltek.

- 11 -

A földfeform folytán 263 kh. mezőg.ingatlant és 6 kh. házhelyet osztottak ki."

A lakosság növekedése 24 év alatt: 240 fő. A terület 890 kh-dal nőtt, s ezen 282-vel több lakóépület áll. Van már vasútállomás, telefon, villany. /A községet 4 évvel korábban kapcsolták be az elektromos hálózatba./

A leglényegesebb változás: az akkori kisközségi státusz nagyközségre változott.

Az ófalutól nem választódik el élesen a fürdőtelep, mert a községek más helytől eltérően, szinte azonnal adeptálja. Itt épült fel az első parcellázás után a községi szálloda, majd a 20-as évek végén, 30-as évek elején ennek közelében, a Kossuth utcában az orvosi rendelő s a gyógyszertár, ide települt az első pék, majd később a második is, s a szálloda mellé az első kis üzletsor is. Kicsit edébb, a Pirebl Győző /ma Petőfi/ utca elején emelkedik Zamárdi község ma is egész évben működő 2.számú katolikus temploma, melyet az Új Ember az üdülőképelnák gyöngyének nevezett. Az úgynevezett kistemplomot dr. Rott Nándor veszprémi püspök 1929-ben szentelte fel.

A község területén ebben az időben az alábbi intézmények, egyesületek működnek:

Levente Egyesület, Önkéntes Tűzoltó Egyesület, Lövész Egyesület, B.Zamárdi Fürdőegyesület, Partit Telepesek Fürdőegyesülete /Pannónia Parkfürdő/, Magyar Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezete, Hitelszövetkezet, R.k. Olvasókör, Dalárda.

Két kis ipari üzeme van a községnek, mégpedig a téglagyár és dr. Pugin Leó cementárú-üzeme. Angel tervek alapján itt épült fel a Balatenszéli Villamosági Rt. Délbalatoni Kapcsolóállomása, üzemel 1931-től.

A községben állandó jelleggel a következő iparosok dolgoznak: 8 kőmives, 2 ács, 5 asztalos, 1 szobafestő, 1 bádogos, 2 kovács, 2 begnár, 4 febrász, 1 szabó, 3 cipész. / Szezonjelleggel: 1 cukrász, 1 fényképész. /

Löwentritt S. és Fia Fa- és Építőanyagkereskedése a szántódi állomás mellé települt.

30-as évek ... A parton tenispályák, a vízen hófehér yachtek. A sétányokon nevetgélő, előkelő társaság. A villák nyitott ablakain át kiárad a rádióból sugárzott zene. Este Park szálló KK kerthelyiségében jazz-band muzsikál. „Fényes urak, asszonyok” keccintanak ott, arccok hajolnak egymás felé, drága parfüm illata száll. Csillogó, távoli világ ez, elérhetetlen, s bár vonzó, mégis idegen. Jól látni a kerítésen át, hogy egy-egy pikáns szám után fényes ötpengősök röppennek a levegőben, megcélozva az zongorára tett drága szőnyeget.

A napszám ekkor pengő, pengő ötven ... !

Részlet egy 1939-ben készült tanulmányból, mely a gazdasági munkavállalók körülményeivel foglalkozik: „A munkaidőt illetőleg ... a speciális szempontokon kívül gazdasági okokból sem lehet helyeselni azt az állapotot, hogy a cseléd vagy gazdasági munkás már napkeltevel, azaz nyári időszakban reggel 3 óra körül kezdi munkáját és azt csak napayugtaker hagyja abba ... Ennek az állapotnak hátrányos következménye az, hogy a munkásoknak, de különösen a cselédeknek alig van alkalmuk családi életet élni és a saját egyéni dolgaikkal foglalkozni. A törvény vasárnapokon, Szent István napján, valamint a vásári napokon kívül nem biztosít szabadságot a cselédeknek.”

Igaz, az itteni szegényember nem hasonlítható Veres Péter Dankó-jához, az elnyomrodott, szinte az állat szintjére lesüllyedt emberi lényhez, inkább talán Balog Janihoz, de ez szegény ember is egyik percről a másikra él, habár a részesaratásból az évi kenyér megvan, a villák körül is akad egy kis munka, a gazdagabb parasztnál, meg a Kőhegyen napszám. De a telek irgalmatlanul hosszúak, a család nagy, hát el-eladogatnak egy-egy mázsát a gabonából, hiszen más is kell: egy malac, némi ruhaféle, só, gyufa, petróleum, egy zacskó keccakukor néha; a gyerek ezt megtöri, s az asztal sarkáról kenyérrrel felmártegatja. Megvan ebből a reggeli; de ennek is egy pengő kilója ... Egy pengő! Nagy pénz. A parasztember pénzt csak a legszükségesebbre adott ki.

Ebben a világban a legnagyobb ázsiója a fix fizetésnek van. Ez az a korszak, mikor a hajdan büszke parasztemberek szívesen hozzáadják a lányukat egy fővárosi altiszthez. A nadrágos embernek ugyanis 120 pengő havi fixe van, s ezzel együtt nyugdíjas állása. A „nyugdíjas” bűvös szó. Ez már majdnem olyan biztos talapzat, mint a föld. Meg aztán berravalót is kap az altiszt. Hogy ezért hajlongani, alázatoskodni kell? Nem látják azt a távollévők. A parasztember, ki így felbecsülte a „nadrágost”, az iparost nem taksálja ennyire. Még az önálló mesterember sem igen tud benősülni egy jobb módú családba. Benne nem látnak akkora biztenságot a falusiak. A titulust megadják: „mester úr”, de valahogy afféle jött-mentet látnak az iparosban, aki ma itt van, holnap esetleg másutt, hátán herja a házát meg a szerencsését. Mert ma még van munkája, de vajon holnap lesz-e? Mi lesz vele, ha háberú jön? Ki fog akkor építkezni, drága ruhát szabatni? A háberú pedig már itt van. Magyarország számára az 1941-es esztendőben érkezett el. Nézzük meg, hogy ekkor hogyan rétegződik Zamárdi népeisége!

A lakosság összlétszáma:	1991
A keresők száma:	800
Önálló:	235
Segítő családtag:	114
Fizikai:	411
Szellemi:	40
Mezőgazdaságban:	484
Bányászatban:	2
Iparban:	85
Építőiparban:	49
Közlekedésben:	101
Kereskedelemben:	91
Közszolgálatban:	59
Fizikai nyugdíjas:	59
Szellemi nyugdíjas:	27

Az adatok önmagukért beszélnek. Tükrözik a népeiség életében négy évtized alatt végbement óriási változásokat, képet adnak egy állapotról az újabb hatalmas változások előtt, melyek alig néhány év múlva, 1945 után következnek be.

Nagyven esztendő alatt a lakosság megduplázódott. A túlnyomó többségű mezőgazdasági népesség arányszáma csaknem felére esett vissza. Ez az arányváltozás nemcsak bevándorlások következtében áll elő, hanem azért is, mert a szegényebb parasztszülők egyre nagyobb számban adták gyermekeiket ipari pályára. Többen íratják gyermeküket középiskolába; kisebb számban gimnáziumba, nagyobb számban polgáriba. Ilyen iskola működik a közeli Siófokon, de néhány évig Zamárdiban is folyik ilyen szintű oktatás egy tanárnő vezetése alatt. Diákjai Fonyódra járnak vizsgázni. A polgári iskola elvégzése után többen tanítóképzőbe iratkoznak. Mások visszamennek az ekeszarv mellé, de nyilván ezek számára sem volt haszontalan a továbbtanulás. A továbbtanulók közül néhányan a papi hivatást választották. /Ezen időig 3 katolikus és 1 refermátus, később még 4 katolikus pap kerül ki a községből./

A nagyapák véleménye évszázadok sorskörülményeit tükrözte: ahhoz, hogy a trágyát kivigye, az ekeszarvát megfogja az ember, nincs szükség gimnáziumra. A harctereket megjárta, sok élettapasztalattal hazatért apák már másként gondolkodtak erről a delegről.

„Legyen több a gyereken, mint én voltam!”

Ők már magatartásukban is mások voltak; nem várták el, hogy a feleségük magázza őket, a családi életben nem törekedtek diktáteri hatalomra.

A földműves nép gondolkodásában mindig maradt valami a megtartó józanságból. A zamárdiak mindvégig távöltartották magukat a - már a 30-as évek közepén erőszakosan fellépő - nyilaskeresztes párttól, de még a Magyar Élet Pártja helyi szervezetétől is. S ha nem is társultak be a szordemekhez és a kommunistákhoz, seha nem adták fel ezeket. Sem a fehér terror idején, sem később. Meghallgatták a munka közben is agitáló Gajdez kőművest, és bár nem nagyon értettek egyet vele, ráhagyták. Még a nyilas üldözés idején sem akadt senki, aki feladta volna.

A II. világháborúba bevonult katonák számát illetően nincs pontos adatunk, mert közben sokan elvándoroltak.

Zamárdi lakosságának a harcok idejére hosszú hónapokra el kellett
otthonát. Akik átérték a viszontagságokat, nem felejtették el az
1945-ös tavaszi visszatérést. Tudták: mindent előlről kell kezde-
ni. És elindultak az úton, mint őseik 1740-ben, hogy visszahódít-
sák a földet, mely ismét kitérült előttük.

hagyva

Felhasznált irodalom:

1. Jankó János: A Balatonmelléki lakosság néprajza
2. Sörös Pongrácz: A Tihanyi Apátság Története
3. Somogy Vármegye és Kaposvár megyei város
/Főszerkesztő: F.Szabó Géza/
4. Vitéz Nádujfalvy József: Somogy vármegye speciális és
gazdasági helyzetképe
5. Az 1941. évi népszámlálás

3. MUNKAALKALMAK A FÉRFIAK SZÁMÁRA

Az előző fejezet adatait összegezve, Zamárdi lakossága a század első felében így oszlik meg:

75 % - közép- és kisparaszt

20 % - nincstelen, zsellér, napszámos

5 % - értelmiség, iparosok, alkalmazottak

A közép- és kisparasztok életkörülményei:

Zamárdiban jó fekvésű, magas aranykorona-értékű szántóföld, szőlőtelepítésre alkalmas dombvidék, számottevő rét és nádas található. 15-20 kat.holdnyi erdeje jelentéktelen.

A lakosság gabonaféléket, kukoricát, burgonyát, szalastakarmányt, kendert termelt. Később új termelési ágként nemes szőlőfajtákat, gyümölcsöt telepített.

Állattenyésztése - szarvasmarha, sertés, barmfi - jó színvonalú. Néhány gazda /Kiss, Rezi, Krizsán/ megyei és országos első helyezést ért el állataival. A megtermelt árúk, élőállatok értékesítése magánkereskedők felvásárlásával, a helyi piac, a közeli vásárok alkalmával történt. Környékünkön az alábbi helyeken voltak országos kirakódó- és állatvásárok:

Keszthelyen minden hónapban, Siófokon évenként négy nap, Kőrös-hegyen, Zalán és Tabon évente három nap. /Ez utóbbit gyakran látogatták olasz kereskedők is./ Híres volt a „lójei” vásár is; ide, azaz Balatonlellére gyalog mentek a zamárdiak.

Legismertebb kereskedőink, vásárjáróink: Seós József, Csentli József, Reichert János, Tatár Kálmán.

A búzát a siófoki gabonakereskedők vásárolták fel. Az endrédi őszi vásár hagyományos ünnepe volt a falunak. Iskolai szünetet adtak; ekkor vették meg a gyerekek és felnőttek téli ruházatát. Divatos öltözködésre nem volt lehetőségük. Általában egy ünneplő és két váltás hétköznapi munkaruhájuk volt. Életkörülményeik megfelelőek voltak, bár a lakáskultúrára nem adtak. Életük értelmese és céljassága esetében az volt, hogy meglévő pár hold földjükhöz még vásároljanak.

A nincstelen zsellérek, napszámosok élete:

Nehéz volt, mert nem jutottak rendszeresen munkalehetőséghez; alkalmoszerű időnymunkát végeztek.

Kőművesek mellett, nyaralók kertjeiben, vasúton pályamunkásként, középparasztek földjein, a kőhegyi szőlőben és egyéb helyeken dolgoztak. Az aratás kezdetén - Péter-Pál napja után - a férfiak sokszor családostul aratási munkát vállaltak helyben vagy Szántód-pusztán. A learatott gabona 10. keresztjét kapták munkabér fejében. Az aratás befejezése után a gabona cséplése adott munkát. Itt a férfiak egész részt, a gyerekek fél részt kaptak munkájukért. Ősszel, a betakarítási munkák idején adódott lehetőségük. A nyári és aratási munkájukkal biztosítani tudták a család egész évi kenyér- és lisztellátását. A részes művelésért kapott kukoricából, krumpliból és egyéb terményekből disznót hizlalhattak, és évenként vághattak. Táplálkozásuk az alapvető élelmiszereket tekintve megfelelő volt. Sokan, közülük egy-szobakenyhás bérelt lakásban laktak, 4-5 gyerekekkel. Ruhatáruk egy ünneplő és egy váltás munkaruhából állt. Életcéljuk, vágyalmuk egy kis családi ház kerttel - öregségükre.

Értelmiség, iparokok, alkalmazottak:

Létszámuk a falu lakosságához viszonyítva kevés. Az értelmiségiek - pap, orvos, jegyző, tanító - életkörülményei a tanítókétkivéve jobbak a falusi középparasztekénál.

Az iparosok száma az 1932-es adat szerint: 46.

A kőműveseknek, bádageseknek, asztalosoknak, szabóknak nincs rendszeres munkájuk. Többen arra kényszerülnek, hogy más munkaterületen dolgozzanak: kertészkedjenek, szőlőt műveljenek, 1-2 holdnyi földjükön gazdálkodjanak. Az alkalmazottak - községháza, posta, vasút dolgozói - megélnék fizetésükből, de igyekeznek más munkával is gyarapodni.

+ + + + +

A zsellérek számára legjelentősebb időnymunkák az aratás, cséplés, a favágás és a nádaratás voltak.

Aratás:

A munka hajnali 5 órakor kezdődött. Előtte, ha szükséges volt,

a búzához, az őszi- és tavaszi árpához sásból /csuhénak is hívták/ kötelet készítettek. A sást a Brettyóban szedték, a Kútvölgyi árok mentén, a tóközi réten vágták. Pár napi szárítás után kiváló köteleket csináltak belőle. /Cséplés után összegyűjtötték ezeket, és ősszel a kukericaszár kötözéséhez felhasználták./

Az aratási munkához - hogy az folyamatos legyen - három ember kellett: első vágásker egy kaszás, aki vágta a gabonát, egy marokszedő és egy kötélterítő. Második vágásker egy kaszás, egy marokszedő, aki az előző félkévéhez tett egy felet, és egy kötélterítő, aki kévébe kötötte a gabonát. Az aratók egész nap ebben a felállásban dolgoztak. Egy jól összeszedett, három fős csapat naponta egy katasztrális hold földet levágott. Közben csak reggeli-, ebéd- és uzsonnaszünetet tartottak. A munka napnyugtáig tartott; ekkor a levágott kévéket kereszttekbe /kepékbe/ rakták. Egy-egy keresztbe 13-14 darab kévét raktak egymásra. A kereszt legfelső kévéjét papnak nevezték el. Ezt a kévét mindig úgy helyezték el, hogy a kéve érett kalásza észak felé nézzen, a kéve két szélét pedig befűzték az alatt lévő kévébe. Így próbálták biztosítani a keresztteket egy esetleges erős északi szél ellen. A learatott tarlót, ha volt idő rá, nagy fagereblyével megjárták. Az összeszedett elmaradt gabonaszálakat, a „kuszát” összekötötték, és a kereszt mellé tették. A megfésült, összegereblyézett gabonaföld igen szép látványt nyújtott.

Másnap a gólyák a kereszttek tetejéről figyelték a tarlóban mászkáló rágcsálókat: egereket, ürgeket, hörcsögöket.

Az aratással 2-3 hét alatt, július 20-25-e körül végzett a lakerés.

Ezután megkezdődött a földekről a gabona beherdása; ezt nevezték takarodásnak. A learatott gabonát tehén-, ökör- és lovasfogatekkel beherdták a gazdák saját szérűjükbe. Itt külön asztagba rakták a búzát, a rezzet, az árpát, stb. Ezt a munkát általában kálákában, többen összefogva végezték. Két-három gazda saját fogatával egy-két nap alatt egy-egy gazdatársuk egész évi gabonáját beherdta. Erre azért volt szükség, hogy befejezetlen asztag lehetőleg ne maradjon éjszakára, mert egy hirtelen jött eső komoly kárt okozhatott az összerakott kévékben.

/A megázott kékék ilyenkor kicsíráztak./

Tehetősebb gazdák nagy, vízhatlan penyvével védték a félben lévő asztagot. Egy jól megrakott, befejezett gabonaasztag több hétig is, de a cséplés kezdetéig biztosan száraz maradt.

Cséplés:

Ha az aratás nehéz munka volt, akkor a cséplés, a masinálás még gyötrőbb, embert próbára tevő munka volt. A nagy meleg mellett a port lehetett a legnehezebben elviselni. A faluban 3 cséplőgép-tulajdonos volt: Malmos Kiss József, Mézes Fehér Lajos, Szakáli János. A cséplési munkát férfiak végezték, csak 2-2 nagyobb fiú dolgozott a pelyva-lyukban fél részesedésért. A munkák megkezdése előtt az emberek szerződést írtak alá, amelyben felsorolták kötelezettségeiket és a végzett munkáért járó terménnyiséget.

A cséplőgép munkásai a következő felállásban dolgoztak:

- cséplőgép-tulajdonos /6 irányította a munkát/
- kéveadogatók
- etetők
- zsákelők
- szalmaherdők
- kazalrakók
- pelyvaherdők

Szekás volt, hogy a cséplés befejezése után a gazda áldomást adott a munkások részére. Ez abból állt, hogy minden dolgozónak 2-3 pohár bort biztosítottak. A gépészt a gazdák vendégül is látták. Ezen kívül külön jutalmazták a nehéz zsákeket hordó férfiakat, akiknek a vállukon kellett vinni a 75-80 kg-os zsákeket a padlás kijelölt helyére. A gazda figyelemmel kísérte a kazalrakók munkáját is, hiszen nem volt mindegy, milyen kazlat raknak a szérűjén a munkások. A rosszul rakott kazlat a szél felberítette, az eső eláztatta.

A tihanyi apátság szántópusztai majorjában aratók szerződésben vállalták a 250-300 holdas gabona levágását, elcsépelését.

Aratás előtti munkájukhoz tartozott 50-60 hold bükkönyös zab lekasználása, forgatása, felgyűjtése.

A munkavállalók az aratásért és cséplésért 10-15 mázsa búzát kaptak /az évi termésátlagtól függően/. Kaptak ezen kívül egy held kukericaföldet, melyet csak kapálniuk kellett, mert az uradalem elvégezte a szántást és a vetést.

Ez a kukericatermés biztosította az aratók részére a ház körüli baremfi- és disznótartást.

Szántópusztán az aratást és cséplést jól megfizették. Ide bejutni részesaratónak abban az időben nem volt könnyű. A részesaratók vezetője Novák Ferenc aratógazda volt, az első kaszás Fehér József. Az aratók többsége a Kertész, Hajdú, Börzsei, Varga és Friesz családekből került ki. Itt is napkelte-től napnyugtáig tartott a munkaidő, s augusztus 15-20 között mindig végeztek a csépléssel.

A favágás:

Az őszi munkák elvégzése után a falu férfi lakossága a tihanyi apátság szántópusztai erdészetében vállalt favágást. Ez a munka is nagy figyelmet, férfierőt követelt, de korántsem volt olyan fárasztó, mint az előzőek.

A favágás decembertől február végéig tartott; 2-4 fős csoportos beállításban.

Reggel az állatok etetése után indultak. Az útirányt mindig úgy vették, jövet is, menet is, hogy a pince útba essen.

Reggel első teendőjük a tűz felélesztése volt, majd megreggeliztek. Ott ebédeltek - hideget - ; este főztek meleg vacserát résszűkre. A „munkahely” 15-20 méter széles, 150-200 méter hosszú erdősáv volt. Két-három napig fát döntöttek vagy ástak. A fákat egy irányba döntötték, águkat lenyesték, majd nagy fűrészrel méteres darabokra vágták. Ezeket 130 cm-es magasságban, 2-4 méter hosszban karók közé tették. Az ágakat 10-cm-es vastagságig úgynevezett határekbe rakták. Így mentek fokozatosan előre. Legtöbbször ritkítást végeztek; a satnya és sűrűbben nőtt fákat kivágták és határba tették.

A munkabér harmados volt, azaz minden harmadik határt kapták meg, az erdész kijelölése alapján.

Tar vágás esetén szintén az ágakat kapták 10 cm-es vastagságig.

Ha ilyen vágást végeztek, a fa tövét a földtől számított 25-30 cm-es magasságban kellett kifűrészelniük.

Öreg erdő irtásakor gyökerestül szedték a fákat. Ez volt a legnehezebb munka. Ebben az esetben a delgezók részesedése a fa töve volt és az ágvastagság 10 cm-ig.

A munka tempósan haladt. Olyan emberek álltak össze delgezni, akik előzőleg ismerték egymást. Sohasem delgeztek versenyszerűen. Két-három hónapos munkájukkal sok esetben 1-2 évre előre biztosították maguknak a téli tüzelőt.

A kitermelt fát tavasszal, a hét egy bizonyos napján - szerdán - lehetett az erdőből kihozni. Ez volt az úgynevezett fanap. Más napokon az erdőben kecsival közlekedni tilos volt.

Nádaratás:

A századforduló táján, de még a két világháború között is a falu házáinak zöme nádtetős volt, míg a berespincék, gazdasági épületek, melléképületek szinte majdnem teljesen nádfedésűek voltak. A nádaratás éppen ezért fontos, évről-évre bekövetkező téli eseménynek számított Zamárdiban.

Aratták a nádat, mint a gabonát, s a vágási hasonlatosság mellett az aratás szó is bizonyítja a munka fontosságát.

Nád volt a Balaton szélében, a Brettyóban, a tóközi réten, a töreki bezótban. Érdekességként megjegyezhető - az idősebbek elbeszélése alapján - , hogy a Balatonban a század első évtizedeiben nem volt nád, mert a naponta ott legelésző tehéncserda a gyenge nádat lelegette.

A nádlelőhelyek közel feküdtek a községhez, így az emberek éltek is a természetadta, ingyenes tetőfedő anyag aratási lehetőségével. Télen, megfelelő időjárás esetén, mikor a nádtermő, vízenyős helyek befagytak, és nem volt nagy hó, a falu népe 3-4 héten keresztül nádaratással foglalkozott.

A nád 20-30 %-át saját használatra vágták, a többi eladásra került. A nádvásárlók főleg olyan uradalmak, gazdaságok voltak, ahol nem termelt nád, de az ezzel fedett gazdasági épületek javításához vagy új istállók, aklek fedéséhez szükség volt rá. A jégvermek fedéséhez ugyancsak nádra volt szükség.

A nád hőszigetelő tulajdonságú: nyáron hűvösét, télen meleget tart. Ezért használták szívesen lakóépületen kívül istállók és egyéb gazdasági épületek fedéséhez is.

A család füstölthús-készlete - szalonna, sonka, kelbász - a nádtetős padlásan áll el legmegbízhatóbban. A szellős, hűvös helyen nem száradtak ki, nem romlottak el a füstölt húsek, hanem kellőképpen beértek. Ennyit a nád előnyös tulajdonságairól. A legjobb nádat a Balatonon aratták. Ez rugalmasabb volt, jobban hajlott, mint a máshol termett. A Brettyóban nőtt nád keményebb volt, könnyebben tört. Nádfedéses tető szegéséhez éppen ezért szívesebben használtak fel balatoni nádat.

A nádaratás eszközeit a telókasza és a gyalászka voltak.

A telókasza két darab, mintegy 3 méteres rúdból állt, melyeket elől keresztrudakkal kötöttek össze. Legelöl, alul 80-100 cm széles, egy cm vastag, 5-6 cm átmérőjű kevécselt vas kasza volt ráerősítve. A kasza két végénél a rudakhoz csaptatót /hajlékony húsángot/ erősítettek, amely félkörben meghajlítva hátrébb is a rudakhoz volt drótozva. Szerepe hasonlított a kézi kasza takarófájához; a nád vágásker nem hullott széjjel, hanem egyben maradt a telókasza két rúdja között. Így lehetett könnyebben, jobban kévébe szedni. A telókaszával történő nádaratáshoz 3 ember szükségeltetett. Egy telta a kaszát, a másik kévényi csemókba rakta a levágott nádat, a harmadik pedig a kévékötő volt. A kévéket nádból készült kötéllel kötötték egybe. A telókaszát lehetőleg széllel szemben telták, így ment legcélszerűbben az aratás, mivel a levágott nád a szélről támogatva szinte magától a két csaptató közé dőlt. Megfelelő nád esetén a három ember telókaszával napi 300-400 kéve nádat is learatott. Ezt az eszközt csak hómentes jégen lehetett használni.

A gyalászka olyan nádvágó szerszám volt, mint egy kis kasza. Rendes kasza hegyéből készítették, 80-100 cm hosszú nyéllel. Egyemberes nádarató szerszám volt. Előnye, hogy hóban és jég nélküli helyeken is lehetett vele dolgozni. Hó nélküli jégen 50-70 kévét arathattak naponta, míg jég nélküli vagy havas nádban lényegesen kevesebbet.

A kévébe kötött nádat szánkóval húzták ki a nádas szélésre, ahol a kévét kupacba rakták. A nádkévek hazaszállítása már fogatekkel történt az aratás befejezése után.

A nádaratók ruhája viseltesebb, elhasználtabb volt, mert a nád "ette" a ruhát; hamar tönkrement a munka során.

Lábbelijüket fából készült klumpával védték a nádterxstől. A klumpát a falusi ember saját maga gyártotta, az erre alkalmas puha fából, leginkább hársból. Ha simára fagyott jégen történt a nádaratás, a lábbelire "jégpatkót" erősítettek, hogy csúszkáljanak. A jégpatkót, kovács készítette laposvasból, melynek az alsó fele fogazott volt. Bőrszíjjal erősítették a lábbeli közepén a talpra, bokához is csatolva, hogy előre ne csússzon. A jégpatkót főleg a szánkóhúzó, telókaszatelók - erősebb munkát végzők - használták.

A nádaratás mint idénymunka jövedelmezőbb volt egyéb más téli foglalatosságnál. /Például a favágásnál./ Nádvagással naponta 3-4 pengőt is lehetett keresni a 30-as években. Ehhez hozzájárult természetesen az a tény is, hogy a község melletti uradalmak cselédsége nem aratott nádat, és az uradalomhoz tartozó területeken teljes egészében saját részükre arathatták a falusiak a nádat, abból részt adniuk nem kellett, és bérletet sem fizettek érte.

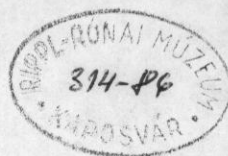
A Brettyót, mely a vasút és a szántódi révhez vezető műút között terült el, az 1930-as évek végén lecsapolták. A Balaton szélés partvédő gáttal látták el, beépítették; a nádas, nádligetes területek kezdtek eltűnni. A tóközi rétet a második világháberú után kiesztezték, belőle ténylegesen kaszáló, rét lett.

A tőreki bezótot is árekkal szabályozták. Lassan eltűntek a nádasok, és így kihalt egy jellegzetesen Balatonpart-i téli munka, a nádaratás.

Kétségtelen, hogy a nádasok felszámolásával növekedett a termőterület. De hogy a természet rendjébe való erőszakos, némely esetben meggondolatlan beavatkozás helyes volt-e, kérdéses.

Adatszolgáltatók:

Fehér János	78 éves
Krissán István	76 éves
Olasz Ferenc	63 éves
Sebestyén Lajos	66 éves

4. A NŐK KERESETI LEHETŐSÉGEI

A nők számára kevesebb munkaalkalom adódott - és általában kevesebb pénzt hozott -, mint a férfiaknak.

Igyekeztek minden alkalmat megragadni, hogy a család megélhetését könnyebbé tegyék, hogy saját szerzeménnyel - ha nem is mindig pénzzel - gyarapítsák a kevéske meglévőt.

Gyakran olyan munkákból is kivették részüket, amelyek a férfiak erejét is próbára tették. Viszonylag jól fizették a részesaratást, a masinálást, így a pénzre leginkább rászorulóknak - nemre való tekintet nélkül - elvállalták.

Igaz, főként férfiakat alkalmaztak, mint az előző fejezetben olvashattuk, de a kévevágók között akadtak nők is.

Az egyik, munkától megrekkanat falusi asszony így emlékezik vissza az aratás nehéz napjaira: „ ... 14 éves keremben édesanyámhoz egy asszony odament, s rábeszélte, hogy adjon a fiához kettőzónék /két mázsa búzáért/. Édesanyám nem akart, de az anyit beszélt, hogy az ő fia milyen szépen tud kaszálni, meg milyen jó sereget lesz, hogy végül elengedett. Akkor voltak a legrendább gabonák, tele szederinakkal meg mácsolatüskével. Volt, hogy éjjel fölkelünk, mentünk a Káplán-kúthoz. Nem is lehetett aratni, tele volt tüskével. Olyan rosszul lettem akkor, úgy megzavartam, hogy nem tudtam, honnan kell a nap ... Este meg képél-ni kellett, majd megszakadtam a nagy kévétől.”

Zamárdiban kevés nő vállalta ezt a férfierőt is kiszívó munkát. Napszámba már sokkal többen jártak, módosabb gazdákhöz. Körülbelül 20 család tartozott ez utóbbiakhoz; például: Csákevicsek, Tóthék, Koltayék, Kiss Kálmánék és Kiss Imrénék.

A napszámba járók kora tavasztól késő őszig - kisebb megszakításokkal - dolgoztak a földeken: kapáltak, szénát, lucernát gyűjtöttek, szőlő kötözték. A 30-as években 80 fillér volt a napszám, később emelkedett. Általában reggel 7 órakor kezdődött a munka, s este 6-7 -ig tartott. Két óra ebédszünet járt, 12-2 -ig. Enni nem adtak, mindenki otthonról hozott magának. A hideg ebéd elfogyasztása után elnyomta őket a fáradtságeldő álm.

Ahogy Csekenai látta és írta 130 évvel korábban:

„... ledül izzadt fővel
Hegy majd delgát kezdje
Megújult erővel ...”

Könnyebb munkát jelentett - ugyancsak idényjelleggel - a csemeteültetés. Minden ősszel és tavasszal éltek ezzel a lehetőséggel a nők, pontosabban a tizenéves lányok /de fiúk is/. A fizetést nem pénzben, hanem természetbeni juttatásként kapták: 3 napi munkáért egy kecsi fát.

Ugyanennyit kereshettek ősszel diószedéssel, a bálványosi erdőszélen, amely a tihanyi apátság tulajdona volt. Két-három héten keresztül juthattak így munkához a nők és főként gyerekek. Minden nap gyalog tették meg az utat; reggel 6 -ker indultak, s este 9 órákor értek haza.

Többen jártak együtt delgozni; a hosszú út a közös beszélgetések, tréfálkozások miatt tűnt rövidebbnek.

Könnyebb munkának számított az erdei cserkészút megtisztogatása. Nem annyira a napjainkban ott lelhető hulladékektől, inkább a gyentől, gallyaktól, az útra hajló ágaktól.

A fizetséget pénzben kapták a „tisztogatók”, többnyire gyerekek. Az eddig felszerelt munkalehetőségekkel egyaránt élhettek nők és férfiak, lányok és fiúk.

Főként lányok jutottak munkához nyáron a Zamárdi és Zamárdi-felső között álló hatalmas épületben, mely ma a Fővárosi Tanács Nevelőotthona, abban az időben pedig tanárok üdülőjéül szolgált. /Idős helybéliek ma is tanárok házának emlegetik./

Még 3 nagy gyermeküdülő üzemelt a fürdőtelepen: a Budapesti Római Katolikus Egyházközségé /ma a 18-as SzOT üdülő/, a Horthy Miklós gyermeküdülő /most: Panoráma SzOT üdülő/ a Rév-kanyarban és a Horthy Miklósné gyermeküdülő /jelenleg a Fővárosi Nevelőotthon kistelepe/.

Idényjelleggel takarítottak, mostak sok száz gyermek után a helybéli asszonyok, de főként lányok.

Kinendettan női munka volt a cselédeskedés. Mint az előzőekben elvashattuk, Zamárdit, pontosabban a Balaton partját kezdték benépesíteni a nyaralók.

Az 1911-ben felparcellázott községnek ekkor már „ 3 szállója, 30-40 penziója és kb. 200 nyaralóháza van”.

A módosabb családok nyaranta jó néhány lánynak nyújtottak kereseti lehetőséget. Leginkább gyereket kellett pesztrálniuk, de a házkörüli munkákból is kivették részüket; afféle kis mindenesek voltak. Ritkán, de előfordult, hogy nyár végén a cseléd lány követte kenyéradó gazdáját.

Községünkben a lányokat nem szívesen engedték el hazulról; féltették a nagyvárosban rájuk leselkedő veszélyektől.

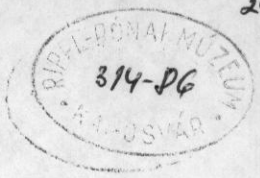
Kertész Ferencné nem csupán az aratást tartja számon, rossz emlékei között:

„A szomszédunkban nyaralt egy bicsérdista család; áthívtak engem a három kisfiuk mellé játszani ... elcsaltak Rákoshegyre, hogy milyen jó terem lesz. Hát mi várt énrám ott? Hat szoba parkett, amit fél tízre föl kellett kefélni. Három gyerek, a legkisebbre pelenkát mosni. Nem volt ám mosógép, hanem egy mosókonyha teknővel. Emlékszem, amikor nálunk búcsú volt, én ott éjfélig nagymosást csináltam. Majdnem összeestem. Minden munka az enyém volt. Volt úgy, hogy éjjel belepóztam a spájzba, egy darab kenyeret, hogy ehessek. Annyira éhes voltam, nem maradt semmi erőm ... egy ismerős család adott útiköltséget, pedig úgy volt, hogy ezek haza is szállítanak ...”

Akármilyen nagy szegénységben is éltek a falusi családok, anyait mindig megtermeltek, hogy éhezniük ne kelljen.

Sokan a piacra is termeltek, hozzákeresni a különböző kiadásokhoz. A Paprika csárdával szemben, a mai Honvéd utca sarkán volt a piac. Kora tavasztól késő őszig vitték oda naponta - még vasárnap is - terményeiket a falusi asszonyok. Leginkább nyaralók vásáreltak, a helyiek közül pedig azok az egyedül élők, akik otthon nem kertészkedtek, nem termeltek semmit.

A piacra való felkészülés - zöldség-, gyümölcs-, szőlőszedés - előző este vagy kora hajnalban történt. Az árut kézikocsin, tragacson, fejen és kézikosarakban szállították a piacra. Szőlő és egyéb gyümölcs a síófeki piacra is került, a hajnali vonat és a korán kelő asszonyok jóvoltából.

Voltak persze, akik gyalog tették meg oda-vissza az utat, közel 20 km. Az idősebbek emlékeznek arra, hogy Herváth Lajos bácsi édesanyja rendszeresen járt így Siófokra friss gyümölcssel, tejjel.

Tejtermékek készítésével, eladásával is foglalkoztak az asszonyok. Gyakran igen messzire herdták a tejet; nem a nyaraló jött érte, hanem annak házához szállították esténként. Fuverdíjat „természetesen” nem kaptak, csupán a tej árát.

Télen szünetelt a piacozás, a napszámba járás, úttisztogatás, a cselédeskedés. /A helybéli családok közül kevesen tartottak cselédet./ A nők mégsem unatkoztak, ha közvetlen kenyérkereső munkát nem is végeztek. Kendert, gyapjút fentak, lenből vásznat szóttak. Nem kedvtelésből, nem eladásra, hanem az otthoni szükséglet biztosítására.

A család ellátása: főzés, mosás, takarítás, a gyerekeknevelés elsősorban az ő vállukat nyonta - évszakra való tekintet nélkül.

Kevesebb vagy több gondjuk volt, mint a mai asszonyoknak? Nem érdemes összehasonlítást végezni. Tény: a mindennapi megélhetésért keményen meg kellett dolgozniuk, annélkül, hogy biztosítottak látták volna öregségüket. A fix fizetésből élő nő /Zamárdiban ritka volt, mint a fehér holló /szülésznő, postás-kisasszony/.

Kertész Ferencné így kesereg a nehéz munkával töltött, csupán betegséget kamatozó évek miatt:

„A térszben nagyon sokat dolgoztam, de nyugdíjat nem kaptam, ... pedig ott estem össze egy roham munkában, kukericaszedegeter. Annyi kukericát elhagytak, hogy nem győztem szedegetni. Összeestem. Elkezdtem remegni, járt mindenem, úgy vezettek haza. Már nem is tudtam többé dolgozni ... Olyan bajt kaptam, hogy cse-da, hogy életben maradtam. Hét évet dolgoztam a térszben, de a nyugdíjhoz tíz év munka kellett volna. Nem tudtam igazolni, pedig több is lenne, mint tíz év. Hol keressen azokat a nyaralókat, akiknél szolgáltam? Mennyit jártam az erdőbe, de az akkori munkavezetőnk is régen meghalt. Hiába dolgoztam annyit ...”

Kertészné számára talán sovány vigasz, hogy munkafegyelme, kötelességtudata nemcsak közvetlen környezetének példamutató, hanem mindazoknak, akik ismerik dolgos életét. Azen kevesek közé tartozik, akik - nem érdeklődésből, hanem kényszerből - éltek az összes kereseti lehetőséggel, mely Zamárdiban egy nőnek - egykor férfinak - adódott.

Éppen az ő esetéből látható, hogy nem lehet éles határt vonni a férfimunkák és a női munkák közé, bár inakelt a kettőosztásuk. S hogy mennyire fontosnak tartották a háztartási ismereteket mindkét nem részéről, bizonyítja a 20-as évek ilyen néven szereplő tantárgya. A zamárdi iskolában fiúk-lányok egyaránt tanulták - és megtanulták olyan szinten, hogy továbbadni tudják - a kesárfonást, szakajtókészítés mesterségét. Az a generáció, amely a két világháberű között élt és dolgozott - akár gyerekként is - ritkulóban van. Életükről, munkájukról tett vallomásaik, jobbító szándékú tapasztalat-átadásaik még rögzíthetők, lejegyezhetők. Ezek a meghallgatások, beszélgetések teszik a szakkönyvekből nyert - egykor száraznak tűnő - tudást életszerűbbé, emberközelibbé.

A múlt ismerete kötelez ... lezárva az előszóban felvetett, az ismeretbővítés folytonos lehetőségére vonatkozó gondolatot: munkánkat abbahagytuk, de nem fejeztük be ...

Felhasznált irodalom:

Szeghalmy Gyula: Dunántúli vármegyék Bp. 1939.

Adatközlők:

- Kertész Ferencné 64 éves
- + Matyikó Ferencné 82 éves
- Szalai Jenőné 73 éves

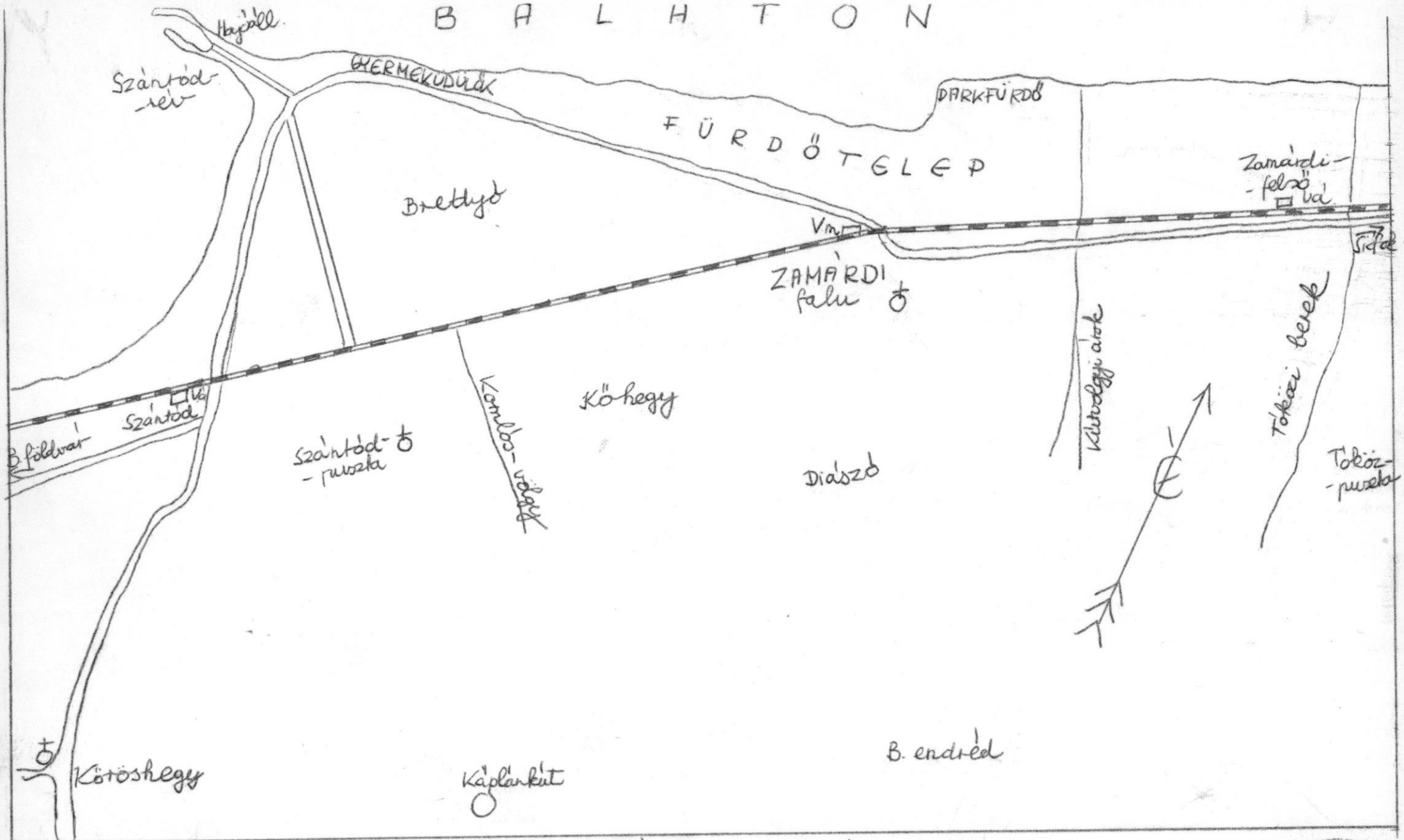
TARTALOMJEGYZÉK:

1. Természeti viszonyok
/Kalmár Imréné/	2 - 3. oldal
2. Népeség, társadalmi rétegződés
/K. Kiss Jenő/	4 - 15. oldal
3. Munkaalkalmak a férfiak számára
/Friesz Kázmér és Novák András/	16 - 24. oldal
4. A nők kereseti lehetőségei
/Benné dr. Schneider Mária/	25 - 29. oldal

Szerkesztette és az előszót írta:

Benné dr. Schneider Mária

B A L H A T O N

ZAMÁRDI ÉS KÖRNYÉKE

